

Egzistencialistinė *a priori* principo deformalizacija M. Dufrenne'o filosofijoje

ANDRIUS TAMOŠEVIČIUS

a.tamosevicius@gmail.com

Šiame tekste pristatysime M. Dufrenne'o filosofijoje aptinkamą *a priori* sampratą, kuri mums leis plačiau įvertinti apriorinę problematiką ir išskleisti ją egzistenciniu rakursu. Dufrenne'o *a priori* principą supriešinsime su Kanto pasiūlyta *a priori* sampratą ir parodysime, kad *a priori* nepriklauso išimtinai tik grynojo proto subjektui ir jo produkuojamiems formaliems aktams. Teigsime, kad *a priori* atsiveria realiu, o ne tik formaliu pavidalu, turi materialiai sučiuopiamą objektyvią reikšmę, atsiveriančią konkrečiu faktiniu turiniu pirmapradiškai suvokiant objektą.

Esminiai žodžiai: *a priori*, objektas, subjektas, materialumas, formalumas, suvokimas, reikšmė, kūniškumas.

Įvadas

Šiame tekste pristatysime M. Dufrenne'o pasiūlytą *a priori* sampratą, kurią filosofas plėtoja priešinga kryptimi tradicinės I. Kanto formulotės atžvilgiu. Pastarojo mąstytojo požiūriu, *a priori* priklauso tik pažinti galinčiam subjektui ir išimtinai paklūsta grynosioms jo proto galioms. Be kita ko, *a priori* įprastai yra traktuojamas kaip būtina ir visuotina daiktų objektyvumo forma, kuriuose „*a priori* pažįstame tik tai, ką patys į juos įdedame“¹.

Tačiau, Dufrenne'as pateikia dvilypio *a priori* sampratą, kai, viena vertus, *a priori* esmiškai priklauso objekto struktūrai, kuri pasireiškia nepriklausomai nuo mūsų, tačiau, kita vertus, *a priori* yra faktinis mūmyse glūdintis šios struktūros pažinimas,

kurią pažįstame kaip konkrečią objekto reikšmę. Šis pažinimas nėra pagrįstas intelektualiniais gebėjimais, bet veikiau artimais egzistenciniais sąryšiais, kuomet objektą pažįstame netaikydami kategorijų, bet įžvelgdami fizionomines – išraiškin-gas – objekto savybes, kurios sučiuopiamos betarpiškame santykiyje. Dufrenne'o žodžiais tariant – tai pirminis *sąskambis* tarp subjekto ir objekto², liudijantis ne jų skirtingumą, bet veikiau vienumą, neabejotiną jų tarpusavio bendrystę bei familiarumą. Būtent šiomis kryptimis plėtodamas savąją egzistencinę analizę Dufrenne'as formuluoja *a priori* principą ir atranda jo giliausius sluoksnius.

Tam, kad aiškiau pamatytume šias pastangas, trumpai aptarsime pagrindinius Dufrenne'o ir Kanto teorijose išryškėjančius

1 Kantas, I. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Margi raštai, 2013, p. 27.

2 Dufrenne, M. *Apriori and the Philosophy of Nature*. *Philosophy Today* 14, 1970.

skirtumus, kurių šviesoje išryškinsime Dufrenne'o pastangas deformalizuoti arba egzistencializuoti kantiškąjį *a priori*, iškeliant materialias objekto savybes ir empirinio turinio aspektus, kuriuose apriorinis pažinimas nušvinta kur kas sodresnėmis spalvomis.

***A priori* : Dufrenne'as ir Kantas**

Kanto pasiūlytai *a priori* sampratai Dufrenne'asiš esmės pritaria tiek, kiek šiuo principu siekiama išskleisti epistemologinių procesų sąlygas. Vis dėlto, plėtodamas savąją *a priori* koncepciją Dufrenne'as mums pristato itin svarbius kritinius aspektus, kurie yra ne tik svetimi Kanto formuluotei, bet ir patį *a priori* principą išplečia egzistenciniu rakursu. Taigi, galima sakyti, kad Dufrenne'asegzistencializuoja – ar bent jau siekia tai padaryti – kantiškąjį *a priori*. Tačiau, norėdami deramai įvertinti šias Dufrenne'o pastangas, turime įdėmiau pažvelgti bent į kelias detales, kurios leis aiškiau regėti Dufrenne'o atsiribojimo nuo Kanto priežasčių aktualumą.

Pirmiausia, būtų pravartu atkreipti dėmesį į ypatingus Kanto bei Dufrenne'o sumanymus spręsti *a priori* problematiką, o tuo pačiu ir į tai, kaip pats *a priori* principas yra formuluojamas šių sumanymų šviesoje. Kanto veikimo planas, nepamirškime, yra apibrėžiamas griežtai loginėmis bei epistemologinėmis ribomis. Filosofas siekia ištirti pamatines sąvokas, kurios struktūruoja mūsų patyrimą. Šios sąvokos yra atveriamos grynuoju protu, nors jos taip pat gali lydėti ir mūsų empirinį patyrimą. Kanto mąstymas orientuojasi į teorinį supratimą – bėgdamas nuo juslinio

suvokimo filosofas mėgina suprantamai perteikti suvokimo objektų prigimtį bei iš jos kylančių fundamentalių naratyvų, tokių kaip fizika ar matematika, esmę. Kita vertus, turime nepamiršti, kad Dufrenne'o samprotavimai pernelyg artimai yra susiję su estetika. Taigi, užuot žengęs už juslinio suvokimo ribų, jis lieka *aesthēsis* stichijoje.

Šis skirtumas išryškėja atsižvelgus į kasdienę sąmonę, į kurią Kantas ir Dufrenne'as, žinia, žvelgia skirtingai. Kanto epistemologinis epicentras – transcendentalinio subjekto atliekami formalūs protiniai aktai, kurie *išgrynindami* šiuos aktus atliekantį subjektą, jam tuo pačiu atveria atitinkamą egzistencinę tuštumą. Tiesa, tai nėra visiška tuštuma: joje, tarsi elementariosios dalelės vakuume, išnyra sąvokos, kurios eliminuoja patį kasdienį sąmoningumą. Šioje vietoje, žinoma, netiesiogiai polemizuodamas su Dufrenne'u, Kantas įžengia į teorijos sritį, pereidamas nuo mums, kūniškiems subjektams įprasto sąmoningumo, prie beasmenio – tuo pačiu ir bekūnio – subjekto „sąmoningumo“. Jis atitolina subjektą nuo kūniškos sąmonės ir patirties turinį traktuoja tik kaip grynai formalią subjekto veikseną.

Atsižvelgdami į Dufrenne'o filosofinį užmojų, turime pabrėžti, kad jo pristatomas subjektas yra ikūnintas subjektas, kuris kūniškai dalyvauja ne tik tapyboje, muzikoje ar teatre, bet pirmiausia pačiame gyvenime. Šis subjektas išgyvena, pavyzdžiui, paveikslą iš esmės kitaip nei beasmenis subjektas, nes šiame santykiyje jis dalyvauja kūniškai, t. y. betarpiškai, o ne remdamasis grynosiomis sąvokomis bei loginėmis prielaidomis. Tačiau, nors Dufrenne'as subjektą traktuoja kaip įsikūnijusį, iš principo *aesthēsis* pa-

grindų veikiantį subjektą, jis atranda, kad šiam subjektui taip pat egzistuoja įvairūs *a priori* galiojantys santykio aspektai, kuriais jis vadovaujasi sau įprastuose, kasdienio suvokimo procesuose. Žvelgdamas į šiuos suvokimo procesus konkrečiau stebėtojo, o ne abstraktaus, dalinio ar intelektualaus subjekto požiūriu, Dufrenne'as primygtinai pabrėžia subjekto egzistencinio artumo pasauliui pirmenybę ir taip atmata Kanto formalistinę traktuotę, kartu pripažindamas apriorinio žinojimo svarbumą. Jis rašo: „liksime ištikimi Grynojo proto kritikos įvadui, apibrėždami *a priori* kaip žinojimą ir kaip taisyklę ar principą“³.

Tačiau jis atmata Kanto filosofijoje dominuojančią prielaidą, kad *a priori* yra tik grynai formalus, bet ne empirinio⁴ pobūdžio, ir kad *a priori* yra absoliučiai priklausomas nuo vien tik spekuliatyviams mąstymui būdingais principais besivadovaujančio formalus subjekto. Taigi, Dufrenne'as išplečia *a priori* principą ir pristatydamas platesnę bei egzistencialistiniu požiūriu išsamesnę *a priori* sampratą peržengia idealistinės vokiečių filosofijos kūrėjo nubrėžtas loginės – epistemologinės schemas ribas.

3 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*. NorthWestern University Press, 1966, p. 54.

4 Empirinis santykio aspektas Dufrenne'o *a priori* teorijoje neturi būti painiojamas su empirizmo nuostatomis ir jam artimomis srovėmis – loginiu pozityvizmu ar analitine filosofija. Dufrenne'as nesiekia pasmerkti empirizmo, bet veikiau tikisi jį išplėsti iki transcendentalinės srities, kurioje jis atgautų sąlyčio su pasauliu autentiškumą. Empirinis matmuo, Dufrenne'o požiūriu, pilniausiai pasirodo suvokimu betarpiškai pagaunant objekte *a priori* glūdinčią reikšmę ir būtent reikšminiai suvokimo duomenys privalo tapti pagrindiniu empirizmo taikiniu.

Antrasis skirtumo momentas išryškėja pačioje percepcinėje sąmonėje. Matėme, kad Kantui suvokimas – tai minties praskleista skraistė. Būtent mąstymas, neturintis jokių empirinių priemaišų, lydi kiekvieną suvokimą. Be to, jis lydi suvokiamą turinį, *a priori* suteikdamas jam tvarką „iš išorės“, kadangi ji nėra duota pačiame turinyje. Tačiau, Dufrenne'as teigia, kad Kantas šiuo požiūriu turinį nustumia į „antrą planą“. Kantas netyrinėja faktinio suvokimo turinio, kuris savaime yra gyvas egzistencinis *betarpiškumas*. Štai kodėl Dufrenne'as sako, kad bet koks Kanto akcentuojamas intelektualinės intuicijos pirmumas yra nepagrįstas arba pagrįstai kritikuotinas. Šis nepagrįstumas pasireiškia tuo, kad turinys priskiriamas formoms ir operacijoms, prie kurių esmiškai prisideda intelektualinis subjektas. Todėl jis teigia, kad Kanto filosofijoje prarandamas specifinis *gyvosios* intuicijos empirinis pojūtis, kuris, Dufrenne'o požiūriu, be išlygų priklauso aprioriniam svarstymui.

Trumpai tariant, Dufrenne'as teigia, kad *a priori* pamatą sudaro empirinio turinio ir ikirefleksyvaus mąstymo abipusisškumas. Formuluodamas šį teiginį, jis nesilaiko Kanto akcentuoto turinio ir formos perskyros. Užuoat išvelgęs tokią skirtį, Dufrenne'as pabrėžia, kad turinio ir formos santykis visada egzistuoja kaip viena kitą grindžiančios plotmės. Suvokiamas turinys, rašo jis, yra duotas sąmonei, „nusitaikusiai į jį prieš bet kokį eksperimentą“⁵. Šis „nusitaikymas“ į suvokimo turinį reiškia apriorinį subjekto indėlį. Tačiau sąmonė negali pažinti turinio, jeigu iš tikrųjų ji nėra su juo susijusi. Taigi,

5 Ten pat, p. 57.

a priori užtikrina ryšį su empiriniu turiniu ir pagrindžia subjekto ir objekto betarpiškumą pažinimo atžvilgiu. Dufrenne'o mąnymu, empirinis turinys svariai prisideda atveriant mūsų ir pasaulio santykio darną, kuris be jo būtų visiškai tuščias. Mąstytojas teigia, kad apriorinė erdvės samprata yra tuščia be savo empirinio turinio, o mūsų empirinio turinio patyrimas, atvirkščiai, nebūtų įmanomas be apriorinio turinio, kuris pirmiausia nustato tokio patyrimo galimybę. Taigi, *a priori* suvokiama erdvė ir jos empirinės implikacijos, susijusios su faktiniu gyvenimu erdvėje, suteikia tokį artumą pasauliui, kokio, be jokios abejonės, negali suteikti vien formalios sąvokos.

Juk mūsų gyvenimas šiame pasaulyje tampa regimas situacijose, jų egzistenciniuose kontekstuose. Tačiau, toks situatyvus buvimas šiame pasaulyje įmanomas tik dėl to, kad mes su juo esame betarpiškame artume, o ne dėl to, kad turime jį apibūdinančių žinių ir sąvokų. Matematikas iki savo teorinės veiklos, susijusios su formalizavimu ir konceptualizavimu, yra jame iš anksto situatyviai įsikūręs. Šis pirminis situatyvumas pagrindžia ir suteikia formalizavimo turinį. Tačiau pasaulis, kurį aprašo formalios sąvokos, yra antraeilis pasaulis, o pačios sąvokos yra antrinės šio pasaulio išraiškos, nes jos gali paaiškinti tik pirminę pasaulio patirtį, kurioje, pavyzdžiui, erdviškumo *a priori* yra duotas empirinėje erdvės patirtyje. Taigi, užuot pabrėžęs, kad *a priori* yra formaliai nuo empirinio turinio išgrynintas principas, Dufrenne'as daro išvadą, kad empirinis turinys privalo būti įtrauktas į *a priori* sąvoką. Iš esmės tai reikalauja, kad aprioriškumo sąvoka turi būti išplėsta taip, kad išryškėtų jos gyvoji

empirinė prasmė. Dufrenne'as, priešingai nei Kantas, siūlo deformalizuoti arba egzistencializuoti *a priori*. Tai reiškia, kad *a priori* nėra tik subjekto įnešta forma, nes be formos esama ir materialios tikrovės, kuri savo empiriniu turiniu atveria betarpiškai suvokiamą objektyvią reikšmę.

Tiek materialusis, tiek formalusis *a priori* aspektai turi turinį arba prasmę, kuri yra išsyk atpažįstama ir su kuria subjektas turi pirmąją ryšį. Tačiau norėdami parodyti, kaip Dufrenne'as prieina prie tokios sampratos ir kaip ji randa savo pirminę gyvenimišką manifestaciją mūsų tiesioginiame suvokime, parodysime, kaip jis deformalizuoja kantiškąją *a priori*.

Kantiškojo *a priori* deformalizacija M. Dufrenne'o egzistencialistinėje filosofijoje

Dufrenne'as pasirenka žengti dvejomis kryptimis: pirma, jis siekia parodyti, kad *a priori* negalima redukuoti nei į vien tik formalius aspektus, nei į visišką subjektyvumą. Mąstytojas atkreipia dėmesį į universalumo ir būtinumo kriterijus, kuriais remdamasis Kantas tikėjosi apibrėžti *a priori* principą. Tačiau, sekant Dufrenne'u, šių kriterijų teisėtumu pagrįstai galima suabejoti tiek, kiek jie subjekto atžvilgiu yra kildinami iš formalistinės nuostatos. Dufrenne'as pažymi, kad Kantui *a priori* nuostata ir jos kriterijai yra pristatomi kaip „būtinumas ir visuotinumas, kurie gali apibūdinti propoziciją“⁶. Vis dėlto, Dufrenne'as stengiasi pabrėžti Kanto pasiūlytos *a priori* sąvokos trūkumus, kurie atsiskleidžia įvertinus jos

6 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*, p. 67.

santykį su egzistuojančia sąmone ir jos gyvybę palaikančia tiesiogine percepcija.

Tai galėtume aiškiau parodyti atkreipdami dėmesį į Kanto apriorinę erdvės traktuotę: „Jei iš mūsų empirinės kūno sampratos, – rašo Kantas, – vieną po kito pašalinsime kiekvieną jo bruožą, kuris yra tik empirinis, spalvą, kietumą ar minkštumą, svorį, net nepralaidumą, vis tiek liks erdvė, kurią užėmė kūnas, dabar jau pavieniui išnykęs, o jos pašalinti negalima“⁷. Vadinas, erdvė *a priori* būtina, nes jos negalima pašalinti iš kūno sąvokos. Be to, ji yra *a priori* universali, nes visi kūnai yra duoti erdvėje. Taigi, visais atvejais ji išplaukia nepriklausomai nuo konkrečių kūnų suvokimo.

Tačiau, Dufrenne'ui didžiausią nerimą dėl Kanto ir kelia tai, kad jo siūlomas apriorinis suvokimas yra griežtai intelektualus ir neišplaukia iš kūniškai egzistuojančio subjekto, o faktinį, gyvą suvokimą pakeičia beasmensio ir grynai formalaus subjekto suvokimas. Jis teigia, kad subjektyvumo neturėtų pakeisti intelektualiniai intarpai, t. y. griežti refleksyvaus sprendinio ir dedukcijos fragmentai su kuriais Kantas sieja *a priori*. Kantas *a priori* sieja su grynuoju protu produkuojamais sprendiniais, o ne su gyvenamajame pasaulyje pasirodančiais objektais, taip galiausiai prarasdamas ryšį su autentišku ir faktiškai neabejotinu suvokimu bei natūralia jo dinamika.

Dar sykį grįžkime prie Kanto pasiūlytos apriorinės erdvės traktuotės. Nepaisant to, kad kritinės filosofinės sistemos kūrėjas teigia, kad erdvė iš esmės lydi visas subjekto reprezentacijas, vis dėlto Dufrenne'as šioje

nuostatoje išvelgia atitinkamus trūkumus: Kanto subjektas, kaip teigia jis, yra „pajėgus turėti erdvę, tačiau jis randasi anapus jos“⁸. Ir nors, kaip Kantas mums tvirtino *Grynojo proto kritikoje*, esama tik vienos erdvės, o visos atskiros erdvės yra tik šios vienos erdvės apribojimai, Dufrenne'as, žinia, tam prieštarautų ir teigtų, kad Kanto subjektas vis tik yra anapus šios erdvės, nes ji tik lydi jo reprezentacijas; ji nėra jo reprezentacijos dalis. Taigi, Dufrenne'as kviečia atkreipti dėmesį į šį klausimą: ar tikrai galime sakyti, kad subjektas yra erdvėje autentiškai išgyventu būdu, jeigu jis viso labo tik lydi savo reprezentacijas? Kanto nuomone, turi būti taip, kad subjektas yra artimas objektams ir suvokiamam turiniui tik tada, kai pasitelkiamos kategorijos ir patirties duomenys absorbuojami į logines pažinimo sąlygas⁹.

Dufrenne'as atmeta tokią implikaciją, pagal kurią subjektas lyg ir būtų erdvėje, tačiau erdviškumo pojūtis jam kiltų veikiau iš loginių sąlygų, o ne iš egzistencinio artumo, kuriame jis save iš tiesų atranda. Dufrenne'as teigia, kad subjektas būdamas erdvėje pirmiausia reaguoja ne į propozicijas ar logines sąlygas, tačiau į erdvę, kurioje išgyvena objektą. Loginės aplinkybės gali būti išvestos tik iš pirminės erdvės patirties. Erdvė Dufrenne'ui yra apriorinė ne dėl to, kad per reprezentacijas ji lydi percepcinę sąmonę, kaip kad teigia Kantas, bet todėl, kad ji „iš anksto“, dar iki pasirodant erdvę reprezentuojančiam fragmentui, yra duota subjektui, kuris, kadangi yra kūniškas, turi pirmąpradį jos patyrimą. Erdvė pasireiškia pirmiausiai gyvenamuojų aspektu, kadangi

8 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*, p. 69.

9 Ten pat.

7 Kantas, I. *Grynojo proto kritika*, p. 72.

sutampa su kūniško subjekto atsaku į jam duotą pasaulį, t. y. į situatyvią aplinką, kurioje kūniškas objektas nuolatos atsiduria ir įsikuria.

Dufrenne'ui subjektas turi erdvę, nes ji yra jo visuminio gyvenimo pasaulyje išraiška. Be jokios abejonės, percepcinėje sąmonėje išryškėjantys objektai atveria kur kas daugiau nei tik intelektualinę aplinką, kaip kad norėtų Kantas. Pats suvokimas apima realų buvimą su daiktais, kurio neįmanoma adekvačiai paaiškinti formaliomis kategorijomis, kurios galioja autonomiškai joms priskiriamo turinio atžvilgiu. Pasak Dufrenne'o, turinys, arba, Kanto terminais tariant, materija, turi būti įtrauktas į *a priori* problematiką.

Tai iššyk mus priartina prie antrojo Dufrenne'o deformalizacijos etapo. Pabrėždamas *aesthēsis* pirmumą, Dufrenne'as imasi iš naujo apmąstyti Kanto *a priori*. Pamatysime, kad ši pastanga yra nukreipta į siekį išlaisvinti *a priori* nuo suvaržymų, kurie atsispindi formalistinėje *a priori* principo traktuotėje. Pasak Dufrenne'o, šiuo būdu mes būsime paskatinti apsvarstyti *a priori* įvairovę ir galėsime įsitikinti, kad ji aprėpia kur kas daugiau nei gali pasiūlyti formalizmas ir be kita ko yra nesuderinama su šia „susa“ nuostata, nes „jeigu atsižvelgsime į *a priori* jo pirminėje būsenoje, ne tokioje, kokia ji pasirodo, kai ją išvysto refleksija, bet tokioje, kokia ji iš karto pasirodo suvokime, tai pastebėsime, jog *a priori* sudaro mumyse pirmąpradį žinojimą, kuris organizuoja suvokimą neištrūkdamas iš jo“¹⁰.

Dufrenne'as teigia, kad „čia galėtume remtis erdviškumo patirtimi, kurią turime

prieš išmokdami geometriją, arba daugio patirtimi prieš pažindami skaičiaus teoriją, arba tragiškumo patirtimi prieš kurdami grynąją estetiką kaip afektyvių savybių teoriją, arba dominavimo patirtimi prieš turėdami grynąją intersubjektyvumo sociologiją, arba mito patirtimi prieš kurdami archetipų teoriją“¹¹. Reikia pastebėti, kad Dufrenne'as tarsi išgaubia *a priori* principą ir nurodo į platesnes jo apimtis, vedančias anapus Kanto iškeltų loginių preferencijų. Taigi, neabejodami galėtume sakyti, kad betarpiškas, pavyzdžiui, tragiškumo suvokimas ar intersubjektyvios patirtys nėra klasifikuojamos Kanto pasiūlytoje kategorijų skalėje ir apskritai į ją nepatenka. Taip yra todėl, kad, pavyzdžiui, tragiškumo išgyvenimas tiesiogiai yra susijęs su tokiu turiniu, kuris nėra formalus ar bent negali būti traktuojamas tik formaliai.

Panašiai ir mokslo objektai, kuriuos, atrodytų, galime aiškiai formalizuoti, atsi- veria materialiuoju tikrovės aspektu, o šis negali būti redukuotas į loginių propozicijų vertes. Bet svarbiausia, kad šis neredukuojamas pobūdis jau yra konstituota prasmė, sučiuopiama išgyvenant ne tik tragediją, tačiau ir tokius sąmonės aktus, kurie reprezentuoja gana formalius procesus, kaip kad skaičiavimą. Šios tiesiogiai išgyventos veiklos išvengia loginio absoliutizmo įtakos. Veikiau jos yra konstituojančios ir kartu imanentiškos patyrimui. Šia prasme *a priori* reiškia patiriamo objekto objektyvumą, kuris iš anksto mums duotas įprastame, kasdieniame suvokime. Tai, kaip rašo Dufrenne'as, „tiesioginė prasmė, užčiuopiama

10 Ten pat, p. 71.

11 Ten pat, p. 74.

patyrimo ir akimirksniu atpažįstama¹². Ir ši prasmė įgyja artumo pobūdį; tai – atpažinimas, kuris šiame kontekste reiškia kažką priešingo pažinimui.

Dufrenne'as teigia, kad apriorinis santykio su pasauliu aspektas išnyra suvokimo betarpiškume. Betarpiškai išgyventas suvokimas atveria egzistencinius būtinumo ir universalumo parametrus; būtent tiesioginio suvokimo procesuose objektas jau pristato turinį, apie kurį reikia mąstyti. Jeigu suvokimo struktūroje ir esama kokios nors nuorodos į intelektualinę veiklą, tai, kaip pabrėžia Dufrenne'as, ji turi atsirasti santykyje su suvokiamu objektu, o ne su iš bendrųjų kategorijų išplaukusi objektu / produktu, nepaisant kokį formalų bei loginį poreikį šios kategorijos keltų. Šis akcentas, žinoma, nurodo ne į ką kitą, kaip tik į pagrindinį *intencionalumo* dėsni, kurį, kaip žinome inicijavo Franzas Brentano ir kuriam Husserlis savo darbuose galiausiai suteikė deramo tikslumo. Kita vertus, šis intelektualinis arba formalusis būtinumas, į kurį nurodo Kantas, linkęs rodyti ištikimybę sau pačiam ir gali būti neadekvatus tiesioginio suvokimo atžvilgiu, kadangi šią intelektualinę jurisdikciją riboja siekis išvengti loginio prieštaravimo. Tačiau, paaiškėjus, kad kuomet suvokimo turiniu tampa tiesiogiai išgyvenamas pasaulis, tuomet, Dufrenne'o teigimu, *a priori* principas turi būti traktuojamas kaip įkūnijantis formalizmui ir subjektyvizmui nepaklūstančią pasaulio įvairovę.

Taigi, Dufrenne'as deformalizuoja kan-tiškąją *a priori* pabrėždamas jo materialius ir objektyvius aspektus. Teigdamas, kad *a*

priori turi objektyvųjį aspektą, Dufrenne'as išplečia Kanto pasiūlytą *a priori* principą, įtraukdamas į jį pačių objektų turinį arba materiją. Materialusis aspektas specifikuoja turinį, o šis turinys, savo ruožtu, konkretizuoja arba konstituoja tiesiogiai suvokiamus objektus. Taigi, šioje vietoje pereisime prie Dufrenne'o tezės apie materialųjį *a priori* ir jo vietą konkretizuojant suvokimo objektus kaip tokius.

Materialaus *a priori* samprata Dufrenne'o filosofijoje

Dufrenne'o materialaus *a priori* sampratai įtakos turėjo keli mąstytojai, kurie, kaip ir jis pats, nepripažįsta Kanto formalizmo. Šių mąstytojų ir Dufrenne'o nuomone, materialiojo *a priori* sąvoka yra įsiterpusi į objektų konstitucijos teoriją. Todėl, siekiant tinkamai apibrėžti Dufrenne'o materialaus *a priori* sąvoką, būtina ją paaiškinti atsižvelgiant tiek į šias istorines įtakas, tiek į pačią konstitucijos sąvoką.

Dufrenne'o materialaus *a priori* samprata ir jo objekto konstitucijos teorija remiasi Husserlio prieštaravimu Kanto tezei, kad materija yra kilusi iš formos. Vienoje vietoje Husserlis atskiria materiją nuo formos ir teigia, kad pastaroji yra išvestinė iš pirmosios. Formalusis apriorizmas, kuris reiškiasi moksle, matematikos, logikos ir gramatikos taisyklėse, kyla iš ikirefleksyviai patiriamo gyvenimo pasaulio turinio, kuris subjektui jau yra *aesthēsis*, net jei subjektas šio turinio aiškiai ir neįvardija. Šia prasme turinį sudaro betarpiškai patiriamos esmės, kurios pasirodo esančios vertingos kaip medžiaga arba atitinkami referentai, atitinkami predikatyviniuose sprendimuose ir

12 Ten pat, p. 75.

gamtos moksluose. Tai reiškia, kad turinys nesukuriamas atsižvelgiant į formą, o vėliau įvairios formos, tokios kaip kiekybė, kokybė, santykis ir t. t., išnyra antros eilės sprendiniuose apie formą.

Bendrosios fenomenologinės nuostatos, kurias pateikė Husserlis, pabrėžia betarpiškumo patirtį, kuri neatitinka formalių Kanto iškeltų kriterijų. Tačiau vis dėlto negalima sakyti, kad šios nuostatos vėlesnių fenomenologų, kaip ir to paties Dufrenne'o, buvo priimtos visa apimtimi. Kad ir kaip Husserlis siekė išlaisvinti *a priori* iš Kanto loginių kategorijų voratinklio, principas liko galioti noetiniu statusu, t. y. pirmenybę suteikiant subjekto sąmonės aktams. Jis rašo, kad pirminė būties kategorija, kurioje apskritai glūdi visų kitų būties sričių šaknys, yra noetinė. Taigi, pirmą kartą noetinė subjekto veikla sudaro „pasaulio savyje būties prasmę ir yra ankstesnė už pačio pasaulio būti“¹³. Tačiau Husserlis, nors ir reakcingai vertinęs Kanto formalizmą, vis dėlto tam tikra prasme ir pats gali būti interpretuojamas kaip pritariantis Kantui, žinoma tiek, kiek subjekto noetinė veikla konstituuoja pasaulio apskritai ir ypač suvokimo objektų prasmę.

Reaguodamas į subjektyvistinę Husserlio orientaciją, Heideggeris pabrėžia kitokį būties aspektą. Heideggeris sutinka su Husserliu, kad būtis negali būti išbaigta ją matuojant logine linuote. Tačiau, kitaip nei Husserlis, jis teigia, kad egzistuoja toks daiktų matmuo, kuris atsiskleidžia subjektui pirmiau nei objektas jį konstituuoja noetiškai, t. y. absoliučiai savo sąmonėje.

13 Husserl, E. *Formal and Transcendental Logic*. Martinus Nijhof, Hague, Netherlands, 1969, p. 267.

Heideggeris įveda *atskleidimo* sąvoką, kad įvardytų daiktų savybę, atsakingą už paties daikto atsiskleidimą mūsų sąmonei jos įprastinėje būsenoje, vadinasi, dar prieš įsiterpiančią refleksijai. Taip jis tarsi pabrėžia daiktų būti „savaime“ ir tai, ką galima pavadinti objektyvia būtimi, kurioje objektai atsiskleidžia save subjektui. Taigi Heideggeris Dufrenne'ui tampa tinkama alternatyva subjektyvizmo neišvengusiam Husserliui.

Mūsų tikslas nėra pabrėžti Husserlio ir Heideggerio skirtumus, tačiau svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokius teorinius aspektus Dufrenne'as iš šių dviejų mąstytojų įtraukia į savo koncepciją. Dufrenne'as remiasi Husserliu tiek, kiek jis pripažįsta materialaus turinio pirmenybę prieš formą. Turinys *a priori* nurodo pačią daiktų ir objektų būti. Forma, kurią objektas įgyja, išryškėja santykyje su išgyvenamu kūnu. Tačiau Dufrenne'as nutolsta nuo Husserlio ir priartėja prie Heideggerio, kuris teigia, kad apriorinis turinys jau turi būti, o ši negali būti pajungta išimtinai tik generatyvioms subjekto galioms. Dufrenne'o požiūriu subjekto galioms yra lemta užimti poziciją objekto atžvilgiu ir įeiti į sąmoningą akistatą su juo. Savo pirmine struktūra intencionalumas patvirtina ir konstituuoja patį šį būties santykį. Tačiau, kita vertus, Dufrenne'as pripažįsta, jog esama ne tik objektyvaus, bet ir subjektyvaus vyksmo prioriteto. Intencionalumas Dufrenne'ui liudija ne tik objekto būti, bet ir subjekto prigimtį, ir nurodo jo transcendentalinę laikyseną objekto atžvilgiu kaip neišsemiamą subjektyvios konstitucinės veiklos šaltinį¹⁴. Subjekto transcendentalinę trajek-

14 Dufrenne, M. *Intentionnalité et esthétique*. Éditions

toriją iš pradžių sudaro judėjimas anapus duoto objekto link intencionalumo arba veiksmo. Įgijus reprezentaciją, ji tiriama „kaip ženklas, teikiantis kitus pavidalus, o ne daiktą patį savaime; ji kviečia ieškoti turinio ar tiesos anapus regimybės, būtent refleksijoje arba praktikoje“¹⁵.

Taigi Dufrenne'o požiūriu intencionalumas *a priori* materializuoja objektą tiek, kiek jis yra subjekto ir objekto bendrystės pradžia turinio atžvilgiu. Intencionalumas, sako Dufrenne'as, suponuoja tai, kad „subjektas atsiveria objektui arba transcendentaliai orientuoja save jo link [...], kad kažkas objekte yra anksčiau už bet kokį subjektyvų patyrimą, o tai savo ruožtu atliepia, kad kažkas subjekte priklauso objekto struktūrai anksčiau už kiekvieną intelektualinį subjekto projektą“¹⁶. Šis subjekte glūdintis *kažkas*, kuris pirmapradiškai priklauso objektui, yra jo žinojimas, tam tikras pažinimo aspektas, jų *a priori* galiojantis bendra-substanciškumas. Taigi mūsų suvokimas ir savęs priskyrimas pasauliui nurodo į abipusiškumą, bendrystę, egzistencinį familiarumą, kuris nėra sietinas nei su notine sąmonės veikla, nei su grynojo proto sprendiniais ar intelektualinėmis procedūromis. Veikiau tai yra fundamentalesnis ir pirmapradiškesnis santykis, motyvuotas jau įvardinto bendra-substanciškumo.

Tačiau, kyla klausimas, kaip ši veikla pasireiškia? Dufrenne'o nuomone, ji nėra nei intelektualiai konstituojanči objekto prasmę, nei išimtinai pažintinė pasaulio atžvilgiu. Ši veikla, šis elementarus imlumas pasauliui, pasireiškia *jaučiant* suvokiamą

būtį. Šiuo požiūriu Dufrenne'ui didelę įtaką daro Maxas Scheleris, kuris teigia, kad mes, griežtai žiūrint iš subjektyvaus pirminio suvokimo taško, nesuvokiame pasaulio; „veikiau *jaučiame* tai, kas priklauso pasauliui“¹⁷. Kartu su Scheleriu Dufrenne'as pažymi, kad paprastas sąmoningumas užčiuopia suvokiamą turinį, o tiesioginis šio turinio pažinimas įkūnija prasmę, kuri galiausiai tiriama jau prasidėjus refleksijai, t. y. antrinei santykio su pasauliu stadijai. Tik tada subjekto ir objekto bendra-substanciškumas nustatomas atsižvelgiant į įprastinius pažinimo kriterijus.

Tačiau tikroji Schelerio įtakos Dufrenne'ui vertė slypi jo aprašymuose apie materialųjį *a priori* ir kaip tai tampa jaučiama. Remdamasis Scheleriu, Dufrenne'as rašo, „kad materialusis *a priori* negali būti pajungtas sprendimo normoms arba pats negali būti vertinamas pagal jį nustatančias normas, nes jis pats yra sprendimo tiesa“¹⁸. Ši tiesa visuomet jau yra duota ir iškart juntama subjekto ir objekto santykyje „intuityviai ją suvokiančiam žmogui. Būtent šiame betarpiškume regimo objekto tiesa duota kaip esmė, be kurios regimas objektas negalėtų būti tuo, kuo jis yra“¹⁹.

Taigi materialusis *a priori* išgyvenamas kaip esmė, kuri yra konstitutyvi tiek, kiek ji prisiriša prie konkrečių objektų ir lemia jų konkretų suvokimą. Materialaus *a priori* įvairovę liudija šio principo išsisklaidymas po visus suvokimo objektus, konstituojanč kiekvieną objektą kaip tokį, t. y. ypatingą,

Klincksieck, Paris, 1980, p. 54.

15 Ten pat, p. 56.

16 Ten pat, p. 57.

17 Scheler, M. *Formalism in Ethics and Non-formal Ethics of Values*. NorthWestern University Press, 1973, p. 354.

18 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*, p. 87.

19 Ten pat, p. 97.

unikalų, konkrečių, autentišką. Tačiau tai neapibrėžia suvokiamų objektų apskritai. Veikiau, *a priori* esmiškumas iš pradžių duotas konkrečiuose išgyvenamuose objektuose. *A priori* turinys iš pradžių pateikiamas gyvenimo tikrovę pilnavertiškai atitinkančiais terminais, tokiais kaip jaunystė, džiaugsmas, baimė, pamaldumas ir panašiai. Šios būsenos pradžioje nėra išgyvenamos intelektualinėmis ar loginėmis kategorijomis, tokiomis kaip kiekybė, kokybė, santykis ir kitos. Tokios sąvokos kaip šventė ar jaunystė yra išgyvenamos, nes yra pirmapradiškai suvokiamos anksčiau už bet kokią refleksiją: „jū negalima pasiekti ir jų išgyventos prasmės užfiksuoti nei abstrakcija, nei apibendrinimu ar racionaliu apibrėžimu, bet jas reikia patirti tam tikruose konkrečiuose objektuose“²⁰. Pasak Dufrenne'o, pavyzdžiui, jaunystė autentiškai yra išgyvenama pavasarį arba stebint žaidžiančius vaikus; ji gali būti taip pat autentiškai išgyvenama ir estetiniame objekte – kai kurios Mozarto melodijos yra kupinos jaunystės esencijos. Jaunystė priklauso pavasariui ir kaip tokia jame išsiskiria suvokiama nepriklausomai nuo bet kokių subjektyvistinių įtakų. Dufrenne'as pasakytų, kad ji iš pradžių yra duota laukuose, kurių kūdikystė dar tik žada vaisingumą; tačiau kaip bebūtų, jau pačioje pirminėje santykio būsenoje mes suartėjame su šia objektyvia reikšme, kurią vėliau išskleisime eidami tolimesniais ir vis painesniais suvokimo procesų keliais.

Taigi materialusis *a priori* ir mūsų susidūrimas su juo sudaro suvokimo fundamentą. Šis principas funkcionuoja

20 Ten pat, p. 101.

objektyviai, savo prasmę įkurdindamas subjekte. Subjektas ją priima pasyviai, jaučia ją ir su ja egzistenciškai susilieja, nes ji jau yra jo dalis ir jis ją pripažįsta kaip tokią. Reikėtų manyti, kad materialusis *a priori* pagyvina mūsų harmoningą sąsąskambį su pasauliu, nuolat jį išjudina papildydamas jį mums pažįstamu turiniu. Taigi, dėl turinio, slypinčio mūsų pirmapradiame sąmonės lygmenyje, pasak E. Levino, „*a priori* tampa regimas būtyje. Tai yra *a priori* konstitucinė funkcija“²¹. Šis turinys nusipelno *a priori* termino, nes jis priklauso subjektui ir pasireiškia kaip sąmoningas polinkis sučiuopti objekto prasmę. Būtent objekto prasmę subjektas prisimena kaip tokią, kuri pasak Dufrenne'o, atliepia kas yra pats subjektas dar prieš bet kokią refleksiją²². Ir galiausiai, kadangi ji neišvengiamai yra susieta su objektu ir kaip tokia yra suvokta subjekto, kuris jaučia jos prasmę savyje, galima sakyti, kad ji nurodo ir į subjektą, ir į objektą.

***A priori* principas kasdienio suvokimo procesuose**

Dabar pamėginkime apibendrinti Dufrenne'o pasiūlytą deformalizuotą *a priori* sąvoką. Pirma, jau matėme, kad *a priori* visuomet yra duotas atitinkamoje empirinėje intuicijoje, kurios pasirodymo prasmė prasiskverbia į subjektą, o šis savo ruožtu turi prigimtinius gebėjimus į ją adekvačiai reaguoti. Taigi subjektas, iš principo veikiantis ne pagal intelektualinės veiklos koordinates, pirmiausia *a priori* suvokia

21 Levinas, E. *A priori et subjectivité: a propos de la „Notion de l'apriori“ de M. Dufrenne. Revue de Métaphysique et de Morale* 67, 1962, p. 495.

22 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*, p. 156.

ir jaučia kaip turintį atitinkamą turinį bei materialią tikrovę. Todėl, pasak Dufrenne'o, *a priori* priklauso subjektui jau esančiam pasaulyje. Jis jam sukuria suvokimo prasmę ir jo įvairovę, suformuodamas mūsų intencionalų nusiteikimą pasaulio atžvilgiu. Intencionalumas siekia pasaulio ir priima jį kaip pasaulį, kuris atsiskleidžia žmogui, gebančiam jį pažinti. Nurodant subjekto veikimo trajektorijas ir būdą, kuriuo pažįstamas pasaulis, kaip jis atsiskleidžia konkrečiuose objektuose, sakoma, kad save *a priori* dislokuoja egzistenciškai. Taigi, egzistencinis *a priori* lemia subjekto kaip subjekto, gebančio priimti pasaulio prasmę, turinį. Tačiau taip pat buvo sakoma, kad *a priori* atskleidžia turiningą pasaulį, į kurį subjektas nukreiptas. Tokiu būdu egzistencinis *a priori* dėmuo nurodo pasaulio, kurio prasmę priima subjektas, turinį.

Tikrasis įvairių *a priori* turinys realizuojamas suvokime. Vertinant pačia bendriausia, o tuo pačiu ir primityviausia prasme, šio turinio mes ne išmokstame, bet žinome jį nuo pat pradžių. Šį turinį iš esmės atpažįstame, tiksliau sakant, esame sąryšyje su šiuo turiniu anksčiau už bet kokį reflektuotą suvokimą dėl mūsų bendražmogiškojo pažinimo, betarpiško artumo su pasauliu. Teigdamas, kad šis turinys neabejotinai visuomet yra žmogiškasis turinys, Dufrenne'as taip pat tvirtina, kad aprioriškumas savo pirmapradžėje būsenoje yra nepaaiškinamas. *A priori* savo pirmapradiškumu geriausiai apibūdinamas kaip „gyvenimas dar neįsigalėjęs raštui, gyvenimas gerokai prieš rašymą ir be jokios nuorodos į rašymą“²³.

Šia prasme rašymo veikla yra endeminė reflektivaus tarpininkavimo veikla. Iš esmės Dufrenne'as teigia, kad *a priori* yra turinys, kuris neredukuojamu būdu yra patiriamas iki refleksijos, o bet koks bandymas jį paaiškinti neleidžia jo sulaikyti primityvioje būsenoje. Tai, tarsi, išgyventa esmė, kurią išsyk atpažįstama savaime²⁴. Jei neturėtume šio prigimtinio prisirišimo prie daiktų, šio egzistencinio familiarumo, pavasaris nebūtų jaunatviškas, o vaikystė nebūtų nekalta. Subjektas tokias jaunystės ir nekaltumo reikšmes pažįsta anksčiau už mąstymą, o jos paklūsta tik išgyvenamam patyrimui, autentiškiems suvokimo procesams.

A priori suvokiamas atsižvelgiant į faktinį arba empirinį (suprantant empirinį matmenį taip, kaip siūlo Dufrenne'as, t. y. transcendentaliniu aspektu) suvokimą. Tai – horizontalioji patirties struktūra, kuri, nors ir netematizuota mūsų tiesioginiame suvokime, žymi konkretų patiriamų objektų turinį²⁵. Sąmoningai, žinoma, mes nedalyvaujame jos formavime, išskyrus tai, kad atrandame save situatyviame santykiyje su pasauliu. Tai nereiškia, kad esame tik pasyvūs objektų atžvilgiu. Tai veikiau reiškia, kad mes pasitelkiame pasyvią pojūčių sintezę, kuria remdamiesi iš anksto refleksyviai registruojame rezultatus arba turinius, ir per kurią įgyjame tam tikrą nusiteikimą pasaulio atžvilgiu, kuris yra ne kas kita, kaip tik polinkis į pasaulį²⁶.

Reikia aiškiai nurodyti iš šio paaiškinimo išplaukiančią išvadą. Dufrenne'o nuomone, *a priori* principas yra esmiškai susijęs su būtimi, o ne su žinojimu. Subjektyvumo

23 Dufrenne, M. *Apriori and the Philosophy of Nature*, p. 34.

24 Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*, p. 145.

25 Žr. Ten pat, p. 151.

26 Žr. Ten pat, p. 153.

aspektas yra ne tiek sąmoningumas, kiek nesąmoningumas arba tiksliau tariant – ne žinojimas, kurį žinau ir turiu, bet veikiau žinojimas, kuriuo esu; aš jį panaudoju situatyviame pasaulyje ir taip aktualizuoju šį sąvės pažinimą. Tokiu būdu sąmonė atsiduria prie nesąmoningos prasmės, kurią aš diegia per atmintį. Tai latentinė arba implicitinė mano bendrumo su pasauliu atmintis, kurią pažadina suvokimas.

Taigi, kaip nurodo Dufrenne'as, „sąmonė atranda savyje tai, ką ji jau žinojo netiesiogiai; a priori, kurį suvokimas iš naujo atgaivina [...] geometriją tyrinėjantis žmogus yra sąmoningas pirmapradžiam erdviškumui ir jam nereikia ieškoti išoriniame pasaulyje priemonių, kaip tai aiškiai išreikšti [...] jis grįžta prie šios pirmapradžės sąmonės slenksčių tam, kad įmintų jos paslaptis“²⁷. Tai žinanti atmintis, kuri numato, kaip sako Dufrenne'as, *numanomą*. Tai atmintis, kuri visada atsiranda plačiame mano buvimo pasaulyje lauke ir atveria mane jam. Koreliatyviai subjektyvumas apibrėžiamas kaip galia atsiverti būčiai, o tai darydamas, subjektas išgyvena objektą ar pasaulį kaip jau esantį, dar daugiau – kaip jau esantį su atitinkama tvarka ir prasme. Svarbu pabrėžti, kad ši tvarka yra duota *a priori*, ji nėra supratimo operacijų rezultatas.

Taigi *a priori* veikiančiame suvokime objektai atsiveria mums, o mes – pasauliui. Jis nėra tematiškas, bet greičiau – netematiškai dislokuotas. Vis dėlto *a priori* nurodo viso pasaulio struktūrą ir konkrečius jo objektus kaip žinomus turinius, net jei jie žinomi tik netiesiogiai.

27 Ten pat, p. 120.

Išvados

Taigi, kaip galime matyti, Dufrenne'as, siekdamas išskleisti epistemologinių procesų sąlygas, *a priori* principą išplečia egzistenciniu rakursu bei pagrįstai peržengia formalias apriorinio žinojimo ribas, kurias pernelyg sureikšmino Kantas. Tai jis parodo deformalizuodamas *a priori*: pirmiausia, Dufrenne'as atmeta grynai formaliai determinuojamą subjektą ir jį pakeičia kūniškai pasaulyje dalyvaujančiu subjektu, kuris išlaiko santykio su pasauliu betarpiškumą, autentiškumą bei pilnavertiškumą. Antra, Dufrenne'as kritikuoja Kanto intelektualinei intuicijai teikiamą pirmenybę, o vietoje jos akcentuoja gyvosios intuicijos empirinį pojūtį. Šiam atsirasti pagrindą suteikia deformalizuotas kantiškasis *a priori*, kuris atsiveria materialiu aspektu, specifikuodamas suvokiamo objekto turinį. Šis materialus objekto aspektas galioja objektyviai ir pasireiškia specifiniu turiniu dėl jame *a priori* glūdinčios reikšmės, kuri tampa sietina ne su subjekto formaliai sukurtu objektu apskritai, bet su konkrečiam objektui būdingomis materialiai sučiuopiamomis charakteristikomis. Tai betarpiškai atsiskleidžia pirminiuose suvokimo sluoksniuose. Materialiai atsiveriantis *a priori* pasižymi įvairiapusiškumu ir išsisklaido po visus suvokimu pagaunamus objektus, konstituojuant kiekvieną objektą kaip tokį, t. y. ypatingą, unikalų, konkretų, autentišką. Šią konstituciją įgyvendina egzistenciškai veikiantis subjektas, savyje talpinantis subjektyvų apriorinį gebėjimą pažinti objektyviai šiame pasaulyje galiojančias *a priori* reikšmes.

Literatūra

- Dufrenne, M. *Intentionnalité et esthétique*. Éditions Klincksieck, Paris, 1980.
- Dufrenne, M. *The Notion of the Apriori*. NorthWestern University Press, 1966.
- Dufrenne, M. *Apriori and the Philosophy of Nature*. Philosophy Today 14, 1970.
- Husserl, E. *Formal and Transcendental Logic*. Martinus Nijhof, Hague, Netherlands, 1969.
- Kantas, I. *Grynojo proto kritika*. Margi raštai, Vilnius, 2013.
- Levinas, E. *A priori et subjectivité: a propos de la „Notion de l'apriori“*. de M. Dufrenne. Revue de Métaphysique et de Morale 67, 1962.
- Scheler, M. *Formalism in Ethics and Non-formal Ethics of Values*. NorthWestern University Press, 1973.